

SANAL ANLATIDA EKSİK KILINMIŞ BİR PORTRÉ: TEMEL VE HİKÂYESİ

A Portrait Overlooked in Virtual Narrative: Temel and His Story

Nagihan GÜR*

ÖZET

Bu çalışmada, sözelleştirme geleneği içinde canlılık kazanan ve Temel fıkrası olarak yöresel bir bağlama yerleştirilmiş anlatıların, fıkra türüyle bütünleşmesi, bu bütünlüğün yazının hapsediciliğiyle eşzamanlı olarak varlığını sürdürmesi ve nihayetinde internet ortamında “sanal” paylaşımına ulaşması, işlevsellik, söylem ve bağlam açısından incelenmeye çalışılacaktır. Öncelikle, Walter J. Ong’un, *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözlü Teknolojileşmesi* adlı kitabında, sözelleştirme ve zihinsel bellek ilişkisiyle ilgili öne sürdüğü görüşler esas alınarak Temel’in bir “tip” olarak ortaya çıkışı ve sözelleştirme gücüyle yaratılan bu “tip”in, günümüz fıkra anlatılarında nerede yer aldığı üzerinde durulmuştur. Bu noktada, yazılı söylemin hapsediciliği ve sanal iletişimin yaygınlık kazanan kuşatıcılığıyla fıkra türünde meydana gelen çeşitlenme içerisinde, yöresel söylemin sentezi olarak tipleştirilen Temel’in, hâlâ bir hikâyesinin olup olmadığı sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Temel, fıkra, zihinsel bellek, tipleştirme, sanal anlatı

ABSTRACT

In this study, we will try to investigate in terms of functionality, discourse and context the way narratives which have been revived within the tradition of verbalization and posited in a local context as Temel anecdote are integrated with the sort of anecdote, the lastingness of that integration as synchronically with the restrictiveness of writing and finally its meeting the “virtual” share on internet. First of all, using the views posed by Walter J. Ong about the relation between verbalization and mental store in *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word* as a basis, it is examined the emergence of Temel as a “figure”, and what place the figure created through verbalization has occupied in the anecdotes of our time. At this point, it is questioned whether Temel characterized as the synthesis of local discourse has still his story or not in the diversing sorts of anecdote occurred with the restrictiveness of written discourse and the prevalent encompassment of virtual communication.

Key Words

Temel, Anecdote, Mental Store, Characterization, Virtual Narrative

*Temel demek
Soru işareti demek
Çengeli en uzunundan***

Deneyimlenmiş olayları veya bir fikrin etrafında şekillenen düşünceleri, mizah yoluyla yansıtan ve sözlü anlatım türü olarak tanımlanan fıkralar, sözel geleneğin üretimi olarak var olana ayna tutma özellikleriyle kültürel açıdan büyük önem taşımaktadırlar. Mizahın, esprinin, enerjinin, hareketliliğin, takanın, denizin, ağın, hamsinin vb. birçok simgenin bütünleştiği Karadeniz kültürü için

fıkra türü göz ardı edilemeyecek öneme sahiptir. Bu noktada, Temel fıkralarını genel fıkra tanımı içinde değerlendirdiğimizde bu anlatıları üretildikleri kültürel bağlamdan ayrı düşünmenin mümkün olmadığı görülür.

Bu çalışmada, sözelleştirme geleneği içinde canlılık kazanan ve Temel fıkrası olarak yöresel bir bağlama yerleştirilmiş anlatıların, fıkra türüyle bütünleşmesi, bu bütünlüğün yazının hapsediciliğiyle eşzamanlı olarak varlığını sürdürmesi ve nihayetinde internet ortamında “sanal” paylaşımına ulaşması, işlevsellik,

* Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi. (nagihan@bilkent.edu.tr)

** Güler, Gökhan. “Temel Kıtığı”. *Temel Kimdir*. İstanbul: Heyamola Yayınları, 2006.

söylem ve bağlam açısından incelenmeye çalışılacaktır.

Öncelikle Temel'in fıkra kahramanı olarak ortaya çıkışı üzerinde durmak gerekir. Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözü Teknolojileşmesi* adlı kitabında yer alan, "[...] Yaşanan olayların anısını koruyabilmek için, sözlü geleneğin kendine özgü zihin işleyişinden üstün boyutlu kişiler, kahramanlar doğar. Kahramanın anısının iyice yer etmesi için, hemen bütün kahramanlar birer 'tip' oluştururlar" (88) ifadesi, sözlü kültürün zihinsel üretkenliğinin kahraman şahsında somutluk kazandığına işaret etmektedir. Bu düşünceden hareketle, Temel'in sözelleştirme gücüyle bellekte yaşatılan bir "tip" olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sözel geleneğin işleyişine bağlı olarak fıkralarda Karadeniz insanının ve yaşantısının sentezi olarak "tip"leştirilen Temel'in günümüz fıkra anlatılarında nerede durduğunu belirlememiz gerekmektedir. Fakat öncelikle, Temel fıkralarının sözel geleneğin işleyişiyle ne derece bütünlük arz ettiği üzerinde durulmalıdır.

"Kalıplaşmış deyişlerden oluşmayan hiçbir düşünce uzayıp gidemez; çünkü deyişler düşüncenin özüdür" (Ong, 50) ifadesi, sözel anlatıda kodlama ve kalıplaştırmanın önemini belirlemektedir. Bu noktada, fıkralarda yer alan kalıp söyleyişlerin kurgu içindeki işlevselliğini belirlemek mümkündür. Zihinsel üretkenliğin deyimlerle ve kurguyla anlatıda kodlanması, kahramanın şahsında somutluk kazanan deneyimlerin anlatıda sistematikleştirilmesini sağlar. Aktarımı imkânlı kılan ve sözel geleneğin işleyişini kolaylaştıran bu sistem, yaşanan olayların kahraman şahsında sürerliliğiyle bütünlük arz etmektedir.

Öyleyse Temel fıkralarında, sözel anlatının işleyişi bağlamında düşüncenin aktarılması ve devamlılığı sağlayan kalıplaşmış bir söylemden söz etmek mümkün müdür?

Nitekim Özhan Öztürk, *Temel Kimdir* adlı kitapta yer alan, "Bizum Temel" başlıklı yazısında Temel fıkralarını:

a) Muhatabını tuzağa düşüren ve fıkra dinleyicisinde merak oluşturan sorunun ortaya atılışı. b) Muhatabın tuzağa düşürülmesi ve fıkra dinleyicisinin sorunun (veya olayların gidişatının) doğal akışına yönlendirilerek dinleyicide mantıklı finalin ön hazırlığı yapılarak beklenmedik finalin dramatik etkisinin arttırılması. c) Temel'in alışılmadık biçimde yürüttüğü mantığının, muhatap ve dinleyici üzerinde istenilen etkiyi yaratmasıyla gerçekleşen final bölümü. (134) şeklinde sistemli bir kurgu üzerinden gruplandırmaya çalışmış ve bu gruplandırmayı fıkra örnekleriyle desteklemiştir. Örnekleri incelediğimizde, varsayılan kurgunun diyaloglarda işlevsellik kazandığını görebilmekteyiz. Bu noktada, Temel fıkralarında büyük bir yekûn tutan diyaloglar üzerinden kurulan bu kalıplaşmış söylem, bu anlatıları bellekte tutulması ve aktarılması açısından sözel geleneğin içinde sürerlilik kazanmasına imkân sağlar. Diyaloglarla yoğunluk kazanan kurgu içinde Temel'in aktif bir kahraman olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Sözel geleneğin zihinsel üretkenliğini yansıtan tipleştirme ve deneyimsel aktarım, kalıplaşmış söylem içinde Temel şahsında bütünlük kazanırken fıkra kurgusuyla desteklenen bu söylem, diğer taraftan anlatımı yazılı kültür içine hapsedmektedir.

Walter J. Ong tarafından "ikincil sözlü kültür" olarak adlandırılan yazılı

kültürde “anlamın verilmesi” dilin düzenlenişine bağlıdır. Bu bağlamda, yazılı söylem ayrıntılı ve sabit dil kuralları geliştirmiş (Ong, 54) ve böylelikle ikincil kültür içine hapsedilen sözel edim, diyaloglar sayesinde ritimsel bir söylemle bütünleştirilmiştir. Öztürk’ün, diyaloglarla desteklenen fıkra tasnifi, fıkra türünün yazılı söylemin dil kuralları içinde değerlendirilmesi niteliğindedir. Tam da bu noktada, sözel gelenek ve yazılı kültür arasında sıkışmış bir kahramanın hikâyesi belirmeye başlamakta ve Temel’in hikâyesi “ikincil sözlü kültür” içinde devamlılık kazanmaktadır. Yazıyla sağlanmaya çalışılan bu devamlılık, sözel anlatının işlevselliğiyle ne derece örtüşmektedir? Bu noktada, bağlamın önemi ayırıcı nitelik taşımaktadır. Her ne kadar “metni okuma[nın] metni seslendirmek” (Ong, 205) olduğu düşünülse de, yazı içinde sözel anlatının canlı bağlamından söz etmek mümkün değildir. Bağlamın canlı tutulması, fıkraların sözel olarak paylaşılması ve anlatıldığı ortama göre çeşitlilik göstermesiyle mümkündür.

Nilüfer Taşkın, “Laz Fıkraları Üzerine” başlıklı yazısında, “ Fıkralar, önce sözlü edebiyat ürünü olup yazıya geçirilirken ‘Laz’ fıkraları adeta tam tersi yönde işler. Öyle ki pek çok ‘Laz’ Fıkraları kitabı basılmış, basılmaktadır” (306) ifadesiyle, Temel fıkralarının sözel gelenek ve yazılı kültür bağlamında işleyişi ve aktarımına farklı bir yorum getirmiştir. Temel fıkralarının büyük bir kısmı yazıya geçirilmiş olsa da bu fıkraların yazıyla korunan son hallerinin de yine sözel anlatı içinde şekillendiğini söyleyebiliriz. Neticede Temel tipine atfedilen değerler kültürel bağlamda devamlılık kazanmakta ve çeşitli şekillerde sözel bellekte

yaşatılmaktadır. Fıkra türünün oluşum ve anlatılma amacı dikkate alındığında, Temel fıkralarının, Nilüfer Taşkın’ın belirttiği gibi “yazılı olarak üretilip dolaşıma girmesi” mümkün görünmemektedir. Bu noktada, sözel geleneğin yazı kültürü içinde devamlılığını sağlama çabası, tüketilme şartlarına bağlı olarak fıkralarda yazınsal çeşitlenmeyi imkânlı kılmakta, böylelikle fıkra anlatılarını sözel tüketimle yazılı tüketim bağlamında farklılaştırmaktadır. Günümüz tüketim olgusu içinde bu farklılaşmanın sadece sözlü ve yazılı kültür arasında çeşitlendiğini söylemek mümkün müdür?

Bugün kitle iletişiminin sağlandığı en yaygın ortamın internet olduğu görmektediriz. Bu durumda, Temel fıkralarının internet ortamının tüketim olgusu içinde yer alması kaçınılmazdır. Günümüzde selamlaşmanın bile gereksiz görüldüğü ve paylaşımın giderek azaldığı insan ilişkilerinde, günlük yaşantıyı ve deneyimlenmiş çeşitli olayları yansıtan Temel fıkralarının “sözel” olarak tüketilmesi ne derece mümkündür? Walter J. Ong’un, Havelock’un düşüncelerini yorumlayarak aktardığı, “[...] Koruma işlevi yazıya aktarılnca, metin, zihin yükünü, başka bir deyişle, hatırlama yükünü hafifletmiş ve böylece zihnin yeni düşüncelere yönelmesini sağlamıştır” (aktaran Ong, 58) ifadesi, yalnızca yazılı kültürü değil, yaşantımızı sabitleyen ve monotonlaştıran internetin cansız yazılı kültürünü de kapsar niteliktedir. Kimsenin anlatacak daha doğrusu hatırlayacak bir fıkrasının olmaması zihinsel üretimin ve sözel geleneğin tükenmeye başladığına işaret etmektedir. Böylelikle Temel fıkraları içinde ortamına uygunluk arz eden ve bağlamsal çeşitlenmeye anlam bulan esprilerin, bellekte yaşatıl-

ma gereksiniminin kalmadığı günümüzde yaşatılması mümkün görünmemektedir. Tam da bu noktada, doğallıktan uzaklaşıp çok yönlü ve sınırlandırılmaz çeşitlenme içinde işlevselliğini yitiren Karadeniz fıkraları sanal iletişimde aktarıma girmeye başlamıştır. İhtiyaç duyulan her şeyin, arama motorunun tuşuna basılarak bulunabileceği düşüncesi, bellekte yer etmesi lüzumlu görülmeyen şeylerin sayısını arttırmış ve böylelikle sözel iletişimi sağlayacak olan paylaşımlar giderek azalırken, sanal iletişim kültürü içinde yöresel söylemden uzaklaşan Temel fıkraları da bu durumun etkisine maruz kalmıştır.

Bu noktada, internet ortamında sağlanan “iletişim”in, zaman ve mekân tanımayan hızı sayesinde fıkra türünün “bereketli” (Ong, 55) söylem içinde yer aldığını ve bu bereketliliğin kahramanı ve hikâyesini arka planda bıraktığını görebilmekteyiz. Bir anlamda sözel ortamdan yazılı ortama geçirilen anlatılarda, yazının koruyuculuğu ve hapsediciliğiyle korunan çeşitlenmenin tutarlılığından söz edebilirken, internette yayılan ve e-maillerle aktarılan fıkraların çeşitlenme sınırları belirlenemez konuma gelmiştir. “Sözelleştirme, bellekte kalıcı biçimde şekillenmeden hiçbir kahraman yaşayamaz” (Ong, 89) ifadesinden hareketle hatırlama ve aktarılma eyleminin gerçekleştirilemediği günümüzde, teknolojik düzlemde kurulan iletişim içinde Temel’i kahraman olarak yaşatmamız ve bir fıkra “tip”i olarak canlılığını koruduğunu

söyleyebilmemiz imkânlı görünmemektedir. Bu noktada Temel fıkraları olarak anlatılan birçok fikrannın her geçen gün daha çok değiştirildiği ve bu çok yönlü çeşitlenmenin Temel “tip”ini arka planda bıraktığını ve bununla birlikte yöresel söylemin genel geçer anlatılara dönüştürüldüğünü söylemek mümkündür.

Bu durumda, fıkraların anlatılmak ve dinlenilmekten öte tüketilen bir tür olarak günümüz tüketim olgusu içinde eriyip gittiklerini ve “eğlence hapi” olarak “endüstrileşmiş öyküler”e (Taşkın, 306) dönüştüğünü görebilmekteyiz. Bu noktada, tüm bu cansız değerler üzerine kurulu şişirilmiş anlatılar içinde sözel geleneğin yaratımı olan Temel tipinin hâlâ bir “hikâyesi” olduğunu söylemek imkânlı görünmemektedir.

KAYNAKLAR

- Asan, Ömer. Ed. *Temel Kimdir*. İstanbul: Heyamola Yayınları, 2006.
- Buğrul, Nil Yetişir. “Karadenizlilere Sevgiyle”. *Temel Kimdir*. İstanbul: Heyamola Yayınları, 2006. 170- 71.
- Bulut, Kemal. “Temel ve Temel Fıkraları Üzerine”. *Temel Kimdir*. İstanbul: Heyamola Yayınları, 2006. 220-226.
- Güler, Gökhan. “Temel Kıtığı”. *Temel Kimdir*. İstanbul: Heyamola Yayınları, 2006. 54.
- Ong, Walter J. *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözlü Teknolojileşmesi*. İstanbul: Metis Yayınları, 1991.
- Özer, Ahmet. “Fıkranın “Temel”i”. *Temel Kimdir*. İstanbul: Heyamola Yayınları, 2006. 82-90.
- Öztürk, Özhan. “Bizum Temel”. *Temel Kimdir*. İstanbul: Heyamola Yayınları, 2006.132-137.
- Taşkın, Nilüfer. “Laz Fıkraları Üzerine”. *Temel Kimdir*. İstanbul: Heyamola Yayınları, 2006. 296- 316.

“TEMEL FIKRALARI”NDA ‘ÖTEKİ’LEŞTİRME BOYUTU

The Dimension of “Otherization” in Temel Jokes

R. Aslıhan AKSOY SHERIDAN*

ÖZET

Bu yazıda, çeşitli yazılı derleme kaynaklarından mümkün olduğunca farklı özelliklerini yansıtmaları amaçlanarak seçilen Temel fıkrası örnekleri ele alınacaktır. Bu inceleme sonucunda, ele alınan ve alınmayan çoğu fıkrada farklı dil kullanımı ve kıt akıllılığının vurgulanması yoluyla gülmece nesnesine dönüştürülen Temel fıkrası tipi dolayımında, Türkiye’de, Lazlar özelinde Karadenizlilere yönelik belirli bir “tektipleştirme”, “ötekileştirme” ve bunlara bağlı olarak oluşan belirli bir “öteki” imajı ve toplumsal koddan söz edilip edilemeyeceği sorusu değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler

Temel fıkraları, ötekileştirme, tektipleştirme, etnik fıkralar, imaj.

ABSTRACT

In this article, several examples of Temel jokes, chosen from various written compilations with the aim of representing as many as possible different characteristics of this type of jokes, will be considered in an attempt to determine whether it is possible to discuss “stereotyping”, “otherization” or its resultant image of the “other”, and a certain shared social code concerning the peoples of the Black Sea region of Turkey, particularly the Laz. These issues will be considered in relation to the type of joke centering on Temel, who is transformed into an object of laughter by way of emphasis on different language usage and stupidity, as can be seen in most of the jokes referenced in this study, as well as in those not referenced.

Key Words

Temel jokes, otherization, stereotyping, ethnic jokes, image.

Karadenizliler üzerine anlatılan fıkralar son elli yılda oldukça yaygınlık kazanmıştır. Son dönemde, daha önce “Laz fıkraları” diye adlandırılan bu fıkraların, artık çok sıklıkla bir “Temel” tipine bağlanmış olduğu ve genellikle “Temel Fıkraları” diye adlandırıldığı görülmektedir. Bu incelemede, “Temel” tipinin bu fıkralarda sergilediği nitelikler üzerine yoğunlaşmak yoluyla, bu fıkrası tipinin, bir bölge halkının indirgemeci bir yaklaşımla tektipleştirilmesi yoluyla ortaya çıkan bir “stereotip” oluşturup oluşturmadığı ve buna bağlı olarak Temel fıkralarının ne ölçüde bir “ötekileştirme” boyutu taşıdığı araştırılıp sorgulanmaya çalışılacaktır.

Leonard Feinberg, “Mizahın Sırrı” başlıklı makalesinde, D. H. Monro’nun

mizah kuramlarını “Uyuşmazlık”, “Kısıtlamadan Kurtulma”, “Dengesizlik” ve “Üstünlük” başlıkları altında sınıflandırmasına atıfla, bu başlıklara dahil edilen teorileri önemli yönlerini vurgulamak suretiyle açtıladıktan sonra, kendisine ait, zaman zaman “Üstünlük” grubuna da dahil edildiğini belirttiği, ama kendisinin “saldırganlık” terimiyle tanımlamayı tercih ettiği kuramını açıklamaya girişir (488-91). Feinberg, “ne zaman mizah varsa, onda, dilin şeklini bozmaktan doğan hafif memnuniyetten, küçük düşürücü bir eşek şakası seyretmeden doğan sinsiz zevke kadar değişen geniş bir spektrumda bir saldırı ögesinin bulunduğu”nu vurgular (492). Feinberg’e göre, “[p]sikologlar [da], saldırganlığı mizahın kaynağı olarak görme eğiliminin

* Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi. (sheridan@bilkent.edu.tr)

dedirler” (497). Yazısında kimi psikologların bu konudaki görüşlerini aktaran Feinberg, ister gelişmiş ister gelişmemiş olsun, tüm toplumlarda karşımıza çıkan mizahın temelinde, saldırganlığın yattığının altını çizer: “En düşük seviyede, mizah bütün kültürlerde aynıymış gibi gözükür: Fiziksel bozukluklara, zihinsel aksaklıklara, toplumsal cehalete, utandırıcı durumların kurbanlarına gülünür. Hiciv diye nitelendirilen mizah küçük bir medeniyet düzeyi kazanan her toplumda, iğneleyici atasözleri, alaycı şakalar ve küçümseyici halk masalları şeklinde olsa bile vardır. Mizah biçiminde, saldırganlık, birisi veya bir şey pahasına da olsa doyurulur” (501). Her toplumda karşımıza çıkan bu durum, Feinberg’e göre modern toplumlarda farklı bir boyut kazanmaktadır: “Dahası, saldırganlık sıkıntıya karşı verilen tepkilerden biridir ve modern zamanların rahatlık yüklü toplumları, önceki medeniyetlerden daha çok, kendilerine yetecek kadar sıkıntıya sahiptirler. Mizah, modern toplumun yığılmış olan gerginliklerinin bazılarında rahatlatma sağlamak için saldırganlığın yerine kullanılır. Tutulan her televizyon komedisinde [...] her zaman seyirciler veya oyuncuların bazılarının sık sık güldüğü en az bir karakter vardır” (501). Burada, acaba “Temel” fıkra tipi, Feinberg’in sözünü ettiği bu karakter olarak yorumlanabilir mi sorusu ister istemez akla gelir.

Bu yazı bağlamında gündeme getirilmesi gereken bir kuramsal kavram, “ötekileştirme”dir. Son dönem kuramsal çalışmalarında sıklıkla karşılaşılan bu kavram, “ben”in, her zaman diğeri ve/ya da diğerlerine ilişkin olarak, genellikle olumsuz önyargılarla dolu ve indirgemeci bir tutumla bir “öteki” imajı oluşturmaması ve “öteki”nin yanı sıra, kendini de, bu

imajla arasında var olduğunu varsaydığı ayırım üzerinden tanımlanması fikrini ifade etmektedir. Bu noktada karşımıza çıkan “imaj” kavramı üzerinde durmak gerekir. Daniel-Henri Pageau’ya göre, “Toplumlar ya da insan grupları kendilerinin bağlı oldukları kültürel, politik, ideolojik çevreyi imaj yoluyla saptamaktadırlar. Bu durumda tasarlanan çevre bir ikilik sergilemektedir. Ulusal bir kimlik de ancak karşı tarafa göre vardır” (aktaran Bingöl 72). Bingöl’ün aktardığına göre, İlhan Tekeli, “Tarih Yazıcılığı ve Öteki Kavramı Üzerine Düşünceler” adlı sempozyum bildirisinde “[b]izler ve onun karşısında ‘öteki’nin yaratılmasının bir toplumsal süreç” olduğunu vurgulamaktadır (71). Dolayısıyla “öteki” imajı, genellikle “öteki”nin, “ben/biz”den ayırt edici olduğu varsayılan “başat” ve “belirleyici” özelliklerinin, “biz”i oluşturan belirli bir toplumsal grubun, toplumsal mutabakatı yoluyla, indirgemeci ve özcü (essentialist) bir yaklaşımla bir araya getirilmesi sonucunda oluşturulur. Bu durumda “Temel fıkraları” bağlamında toplumsal bir ötekileştirmeden söz edilip edilemeyeceği ve “Temel” fıkra tipinin böyle toplumsal bir “ötekileştirme” sürecinin özelleştirilmiş bir sonucu olup olmadığı üzerinde durulması gereken bir soru olarak ortaya çıkmaktadır.

Özhan Öztürk’ün “Bizum Temel” adlı yazısında belirttiği üzere, Yunanca’da kullanılan bir isim olan “Temel”, “fil hatta tüm mecaz anlamlarıyla Türkiye Türkçesi’ne kabul edilen [bir] terim”dir ve “İslami isim verme geleneğinin dışında kalmasına karşın Doğu Karadeniz Bölgesi’nde erkek ismi olarak kullanılmış [ve] Anadolu’da özel isim olarak sadece bu yöreye özgü olduğu için Anadolu fıkralarında (belki de bizzat Karadenizlilerin seçimiyle)

Karadeniz erkeğinin ayırt edici özelliği (cultural marker) olarak yer almıştır” (Öztürk 132). Öztürk, “genellikle Laz [...] grup kimliğine yakıştırılan Karadenizlilerin Temel adıyla hangi dönemde sembolize edildiği[nin] netleşmiş” olmadığını belirttiğinden sonra, “[g]ünümüz Temel karakterinin atasının Karagöz oyunundaki Laz olduğu”nun bir ön kabul¹ olarak alınabileceğini öne sürer ve “geleneksel meslekleri olan denizcilik sayesinde çok etnisiteli Osmanlı başkentinde kendilerine yer edindiklerini” belirttiği Lazlar hakkında, Macar Türkolog Ignác Kúnos’un 1891 yılında yaptığı şu tanımlamanın üstünkörü de olsa bu “karakter”in özelliklerini yansıttığını söyler: “Bu Lazlar, Samsun ve Trabzon limanları arasındaki Karadeniz’de yaşarlar ve dilleri, İstanbul’daki halkın büyük zorlukla anlayabildikleri diğer Türkçe dialektlerden çok farklıdır. Çok hızlı konuşurlar, sayısız yabancı kelime kullanırlar ve ses uyumunu öyle karıştırırlar ki, konuşmaları bozulmuş Türkçe izlenimini uyandırır. Türkleşmiş, belirli yerlerde hâlâ kendi dilini kullanan yabancı bir soy oldukları düşünülür” (Öztürk 132–33). Bu tanımlamanın da gösterdiği gibi, Lazlar, bu dönemde özellikle dilleriyle genel İstanbul halkından ayrılan bir halk olarak tanımlanmaktadır. Bu yönüyle, Karadeniz halkının genelini temsil ede geldiği varsayılan bu halkın tarihsel olarak belirli bir “stereotipleşme” ve “ötekileştirme” sürecinin nesnesi olmuş olup olmadığı kapsamlı bir sosyo-tarihsel araştırmayı gerekli kılar. Ancak bugün anlatılagelen “Temel Fıkraları”nın pek çoğunda bir fıkra tipi olarak “Temel”in, genellikle, özellikle değişik Türkçe kullanımı ve aptallığının vurgulanması yoluyla bir güldürü nesnesi olarak yer alması, Lazlar özelinde

Karadenizlilere yönelik belirli bir “stereotipleştirme” ve “ötekileştirme” etkinliğinin gerçekleştirilmiş ya da gerçekleştirilmekte olduğuna işaret ediyor olarak yorumlanabilir².

Bu durumu şu fıkra örnekler: “TEMEL TABURE” - “Temel piyanist oluyor, tebdili kıyafet, laz olduğunu anlamaya imkân yok. Bir konserinden sonra lazın biri kulise tebriğe gidiyor,

— Uyy, hemşerum, ne cuzel çaldun daa.

Piyanist merak ediyor,

— Konuşmamı düzelttim, burnumu ameliyat etirdim, sen beni nasıl tanıydın?

— Uyy, ancak pizden piri tabureye oturduktan sonra piyanoyu çendine çeker daa” (Durusoy ve Altınar 62).

Bu fıkroda, Laz etnik kimliğine sahip olduğu özellikle belirtilen “Temel” fıkra tipi özelinde, Lazlığa ilişkin belirli özelliklerin bir alaylama konusu olarak vurgulanmasıyla karşılaşırız: Lazların Türkçe kullanımları farklıdır; Lazların burunları kemerli ve “normal”den büyüktür. Fıkroda altı çizilen bu saptamaların, belirli bir stereotipe ve Türkiye’de halk belleğinde yer ettiği anlaşılan Laz etnik kimliğiyle ilgili bir koda gönderme yaptığı açıktır. Ancak fıkranın asıl güldürme unsuru, daha “özcü” (essentialist) bir yargıya dayanmaktadır: Lazlar, zihinlerinin “başkaları”ndan bütünüyle farklı biçimde işleme dolayımında, davranışlarının makulden sapmasına yol açacak denli karakteristik bir aptallıkla tanımlanırlar. Gerçekten de “Temel Fıkraları” arasında, güldürü unsuru, oldukça saldırgan bir biçimde, “Temel” fıkra tipi dolayımında Lazların aptallığına dayanan pek çok örnek bulunmaktadır.

“Temel” tipi dolayımında gerçekleştirilen bu stereotipleştirme, yukarıdaki

fıkra da görüldüğü üzere, onun kullandığı dil düzeyinde de geçerli bir olgudur. Kolivar'ın "Fadime ve Temel'in Dili" adlı makalesinde kapsamlı bir biçimde ortaya konduğu üzere, Karadeniz'de konuşulan ağızlar büyük bir çeşitlilik gösterir ve "Temel Fıkraları"nda ortaya konan "Karadeniz şivesi", bu çeşitliliği hiçbir biçimde yansıtmadığı gibi, bu "şive"nin dayandığı Trabzon ağzını da tam olarak yansıtmamaktadır (208). Kolivar, Karadeniz'de gerçekte konuşulan dil ve onun çeşitli ortamlardaki temsilleri arasındaki farkı şöyle ifade eder: "Fadime ve Temel'in konuştuğu dil [...] bir ölçüde tektipleştirilerek 'Karadeniz şivesi' ya da 'Lazca' şeklinde ifade edilir. Bu 'Karadeniz şivesi' ya da 'Lazca'nın herkesin kolaylıkla taklit edebileceği bir şey olduğu düşünülür. Cümlelerin başına 'uy' sonuna 'da' ekleyerek, fiil çekimlerinde bazı değişiklikler yaparak konuşuruz bu 'Karadeniz şivesini. [...] Ancak gerçek hayatta Fadime ve Temel'le karşılaştığımızda 'Karadeniz şivesi' ya da 'Lazca'nın aslında hiç de düşündüğümüz gibi olmadığını fark ederiz. Fadime ve Temel'in konuştuğu 'Karadeniz şivesini' zorlukla anlarız, 'Lazca'sındansa tek bir kelime bile anlamayız" (208). Bu bağlamda "Temel Fıkraları"nın dilinin de belirli bir tektipleştirme sergilediği ve temsil ettiği bölge insanının gerçek dilini yansıtmadığı ve bu yolla bölge insanını, dili bağlamında da 'stereotip'leştirdiği söylenebilir. Nitekim gerçekte bu bölgede konuşulan dili yansıtmayan bu "fıkra şivesi", pek çok fıkrada, Karadenizliyi temsil eden "Temel" in ve "Temel Fıkraları"nın karakteristik özelliği ve en önemli güldürme unsurlarından biri olarak yer alır. Bu "fıkra şivesi"nin önem kazandığı fıkralara şu iki örnek verilebilir: "Temel Türkçe" - "Bizim Temel, Türkçe'nin ses

uyumuna kulak asmaz. D harfini T ile değiştirir. B yerine P kullanır. I, İ, U ve Ü harflerini karıştırarak söyler. Örneğin, aslında yedi kişi oldukları halde bir otele çektiği telgrafla 'yediyüz' diye yer ayırtır. Çıka çıka sadece yedi kişi çıkınca otelci çok bozulur. Temel'i bir güzel döver" (Durusoy ve Altın 66). Güldürme unsurunun, (fıkralarda aslında tektipleştirilerek yer alan) bu "Karadeniz şivesi"nin İstanbul ağzından farklılığına dayandığı bir başka fıkra ise, şöyledir: "Temel Telaffuz" - "Belediyeye şoför alınacakmış, hiç Karadenizli almamışlar. Sebebi sorulunca: - Bizim otobüsler kalabalık olur, 'sıkışın' diye bağırarak gerekir. Doğru söyleyebilen bir Karadenizli bulamadık" (Durusoy ve Altın 66).

Aslında sözlü geleneğe, yani sözlü üretim ve aktarıma dayanan fıkralar, yukarıda alıntılan örneklerin de gösterdiği gibi, günümüz kent toplumlarında artık yazılı kültür ve ikincil sözlü kültür alanlarında da üretilip aktarılan bir tür olmuştur. Sözlü kültür ürünlerinin kültürel göç yoluyla yayıldıkları, halkbiliminde sıkça karşılaşılan bir durumdur. Fıkralar, bu hâliyle coğrafi sınırlar ve kültürlerarası geçişliliğin ne kadar yaygın olduğunun en güzel kanıtlarını verir. Bu bağlamda, "Temel" tipine bağlanmış pek çok fıkranın aslında yalnız Türkiye'de anlatılmadığını, diğer dillerde de yer aldığını ve hatta başka kültürlerden kaynaklandığını örnekleyen pek çok uyarılma fıkra bulunmaktadır. Alan Dundes, "Halk Kimdir" adlı makalesinde, "daha başka halk grupları tarafından adapte edilip, mahalleleştirilebil[eceğini]" (15) belirtilerek şöyle bir "denizci askerler anlatması" aktarır: "Fıkra şöyledir; meşhur bir gemi kaptanı inanılmaz derecede iyi bir meslek tecrübesine sahiptir. Yol-

culuk sırasında herhangi bir terslik olduğunda, bu kaptan hemen kaptan köşkünde bulunan bir şeye danışmak için aşağı koşar ve sonra kararını vermek için gemi kontrol odasına dönüp, örneğin ‘270 derece sağa dön’ veya ‘ateşe başla’ der. Gemide görevli memurlar ve diğer gemi çalışanları kaptana ilham veya güven veren bu şeyin ne olduğunu merak ederlerse de, kimse bunun ne olduğunu bilmez ve de soramaz. Bir gün tabii bir sebepten deniz yolculuğu sırasında yaşlı kaptan ölür. Kaptanın gizli bilgi kaynağını merak eden ve eski kaptanın yerine geçen yeni kaptan, kaptan köşküne gider ve eski kaptanın gizli kasasını açar. Kasanın içinde bir parça kağıt vardır ve kağıdın üzerinde: ‘dümen solda, sancak sağda’ yazılıdır” (14-5). Bu fıkra, gerçekten de Dundes’in belirttiği gibi, mahallileştirilerek Temel fıkrası olarak uyarlanmıştır. Bu fıkranın bir “Temel fıkrası” olarak aktarılan versiyonu şöyledir: “Temel Sır” - “Taka kaptanı Temel Reis yıllardır her sabah kasasını açar ve çıkardığı bir kağıt parçasına dalgın dalgın bakarmış. Sonra onu dikkatle kasaya koyar ve kimseye emanet etmediği anahtarıyla dikkatle kilitlermiş. Tayfa merak içindeymiş, define haritası falan zannediyorlarmış. Bir gün Temel Reis ölmüş. Anahtarı koynundan alıp sararmış kağıdı çıkarmışlar. Şu satırı okumuşlar: ‘Sancak sağ, iskele sol’” (Durusoy ve Altın 48). Dundes’in aktardığı versiyonda, fıkra içindeki gerilimin daha çok ayrıntıya başvurulmak suretiyle daha başarılı biçimde geliştirildiği söylenebilir. Fıkranın “Temel” versiyonunda ise, söz konusu olan fıkra kahramanı, yaşlı ve tecrübeli bir askerî gemi kaptanı yerine, mahallileştirme sonucu olarak, taka kaptanı Temel Reis’e dönüşmüştür. Her iki fıkra kahramanı da sırlarını kasada

saklarlar; ancak ilk versiyonda kaptan, ancak bir terslikle karşılaştığında kaptan köşküne gidip kendisine “ilham veya güven veren [...] şeye” başvurur olarak anlatılırken, Temel Reis’in, “yılılardır her sabah kasası[ndan] çıkardığı bir kağıt parçasına dalgın dalgın bak[tığı]” söylenir (48, vurgu eklenmiştir). Fıkranın bu versiyonunda Temel Reis’in kasasının anahtarını koynunda saklaması da bir mahallileştirme özelliği göstermektedir. İlk versiyonda, fıkradaki diğer kişiler, kaptanın sırrının “ilham ve güven veren [bir] şey” olduğunu düşünürken, ikinci versiyonda, merak içindeki tayfa, Temel Reis’in yıllardır kasasında saklayıp her sabah çıkarıp dalgın baktığı bu kâğıt parçasının bir define haritası olduğunu düşünür olarak yorumlanır ve fıkrada merak unsuru, yalnızca bu varsayımın belirtilmesi ve fıkranın sonunda bunun gerçeği yansıtmadığının ortaya konmasına dayanılarak, pek de başarıya ulaşılmadan oluşturulmaktadır. Böylece fıkranın sonunda kâğıdın içeriğinin (kâğıtta bir define bilgisinin bulunmadığının) ortaya konması, Temel Reis’in bu kâğıt parçasına her sabah dalgın dalgın bakma ediminin ikinci bir okumaya tabi tutulmasına yol açmaktadır: Temel Reis’in, sancağın sağ, iskelenin ise sol taraf olduğunu her sabah yeniden öğrenmesi gerekecek kadar kıt akıllı olduğunu ortaya koyar bu ikinci okuma ve Temel’in bu edimi fıkrada çok da başarılı olmayan bir güldürme unsuruna dönüşür. Bu fıkranın, “Temel fıkrası” olarak uyarlanmasında da, diğer kimi pek çok “Temel fıkrası”nda olduğu gibi, “Temel”in aptal bir tip olarak çizilmesi kalıbına dayanılmaktadır ve güldürme unsurunun bu kalıp yoluyla oluşturulması bu yazı bağlamında önemli addedilebilir. Zira bu hâliyle bu fıkranın da, kültürel göç

yoluyla yayılan sözlü kalıpların, “Temel” tipi gibi yerel ögelere eklenilerek yeni sözlü kültür ürünleri ortaya konmasına bir örnek oluşturduğu açıktır. Sözlü ve yazılı olarak aktarılan pek çok başka uyarlama “Temel fıkrası” daha bulunmaktadır. Mustafa Duman, “Nasreddin Hoca da Bizdendir” adlı yazısında, Almanya’nın Kuzey Denizi’ndeki Doğu Frizya Adaları’nda yaşayan halka ve/ya da Almanya’da yaşamış eski bir halk olan Schildbürgerlere ilişkin olarak anlatılan kimi pek çok fıkranın Türkçede “Karadenizli fıkrası” olarak anlatıldığını belirterek, bunlardan Doğu Frizyalı fıkralarının Karadenizlilere uyarlanmasına örnek olarak şu fıkrayı aktarır: “Penguin” - “İki Karadenizli, yanlarında bir penguenle Beyoğlu İstiklal Caddesi’nde geziniyorlardı. Yanlarına bir belediye görevlisi yanaşarak sordu: - Nedir bu? — Penguendir. — Yazık, bunu hayvanat bahçesine götürün!

Karadenizliler, ‘olur’ diyerek uzaklaştılar. İki saat sonra aynı belediye görevlisiyle karşılaştılar. Adam pengueni göstererek sorar:

— Hani bunu hayvanat bahçesine götürecektiniz? Karadenizli cevap verir: Hayvanat bahçesine götürdük. Şimdi de sinemaya getiriyoruz” (Duman, 38)³.

Duman, bu fıkraya ilişkin olarak, “derleyici yazar[ın] soğuk iklim hayvanı olan pengueni Beyoğlu’na getirince inandırıcılıktan uzaklaş[tığı]” ve “amacı, Karadenizli’yi oldukça aptal gösterip hırpalamak” olduğu için, “bu amaç uğruna anlattığı olayın tutarlı olup olmadığı”na önem vermediğini belirtir (38). Yukarıda aktarılan bu fıkra uyarlamalarının da gösterdiği gibi, her ne kaynaktan aktarılsa aktarılsın, bu fıkraların “Temel fıkrası” versiyonlarında güldürme unsuru-

nun hep kahramanların kıt akıllılığına dayanması dikkat çekici bir özelliktir.

Bu bağlamda, Christie Davies’in etnik fıkralar üzerine gerçekleştirdiği çalışma önemlidir. Christie Davies’e göre, günümüzde etnik azınlıkların “aptallığına” yönelik modern etnik fıkralar önceki dönemlere göre artış göstererek dünyanın pek çok yerinde oldukça yaygın biçimde anlatılıp aktarılmaktadır (aktaran Uçar 108). Temel Fıkralarının bu çalışma kapsamında karşılaştığımız örnekleri de, bu yargıyı örnekleyerek desteklemektedir. Nitekim Davies, ülkeler bazında, fıkralarda yer alan “aptal” ve “kurnaz” grupların kimliklerine ilişkin tablosunda, Lazları da, Türkçedeki aptallık fıkralarının hedef grubu olarak tanımlar (aktaran Uçar 108). Uçar’a göre, Temel fıkralarında, “Temel” ve “Karadenizli” tipinin “aptal” bir azınlık figürü olarak konumlandırılıp konumlandırılmadığı ve bu fıkraların ardında belirli bir ideolojik ve sosyo-kültürel yönelim (“ötekileştirme”) bulunup bulunmadığı tartışmaya açıktır (108). Ancak “Temel” tipi dolayımında, Lazların, Temel fıkralarında, sıklıkla, oldukça açık saldırgan bir tutum da sergileyen bir mizahın hedefi olarak, bu aptallık fıkralarının güldürü nesnesi olarak yer alması, halkın belleğinde böyle bir kod oluşmuş olduğunu göstermektedir. Elbette bu kodun oluşması için, Lazlara yönelik belirli bir “stereotipleşme” ve “ötekileştirme” sürecinin yaşanmış olması gerekliliği ortadadır. Nitekim Nilüfer Taşkın, “Laz Fıkraları Üzerine...” adlı yazısında, özellikle fıkralarda, Karadenizliler konusunda belirli bir “stereotipleştirme” ve “ötekileştirme”ye dayanıldığını savunurken şöyle der: “Bugün ‘Laz’ sözcüğü, bir isim olmaktan çıkıp ‘zekâsı kıt’ ya da ‘mantık dışı’ anlamında kullanılan bir sıfat haline dönüşmüştür Türkiye’de,

Temel/Fadime de bu sıfatın tamlanması...” (296).

Türkiye’de halk bilgisi olarak böyle bir kodun bulunduğu bir kanıt da İngilizcede *Popeye* adıyla bilinen çizgi film kahramanına Türkiye’de verilen addır. Gerek adı ve gerekse şivesi dolayımında İngilizcede herhangi bir kültürel ya da bölgesel kimliğe işaret etmeyen, ancak genel olarak iyi niyetli, ancak rakibinin hilelerinin tuzağına her seferinde yeniden düşecek kadar saf ve biraz da kıt akıllı bir denizci stereotipi olarak çizilen *Popeye*’nin Türkiye’deki gösterimlerinde “Temel Reis” olarak adlandırılması, bu yazı bağlamında önemlidir: Bu adlandırma, Türkiye’deki halk bilgisinde, bu çizgi film kahramanıya denk düşecek, belirli bir “Temel” stereotipi ve kalıbının bulunduğu gösterir. Gerçekten de, bu durum, “Temel” adı etrafında, *Popeye*’nin sergilediği özelliklerle örtüşen belirli bir kodun Türkiye halkı nezdinde yer ettiğini göstermektedir. Nitekim *Popeye*’nin “Temel Reis” olarak adlandırılması da, böyle bir halk bilgisi koduna gönderme yapmaktadır.

Karadeniz halkının özellikle son on yıl içinde “Temel” adına karşı sergilediği tepki de, böyle bir stereotip kodunun Türkiye toplumunda yer etmiş olduğunun bir diğer kanıtıdır. Hemen her yıl gazetelerde Karadeniz Bölgesinde artık çok az bebeğe “Temel” ya da “Fadime” adının verildiğine ilişkin çeşitli haberler yer almaktadır.⁴ Yine gazetelerde, sıklıkla, Karadenizlilerin burunlarını küçültmek için giderek artan ve diğer hiçbir bölgede görülmeyen bir oranda estetik ameliyat yöntemine başvurduklarına ilişkin haberler yer bulmaktadır: “22 Şubat 2001 tarihli *Milliyet*’te ‘Gitti Canım Burun!’ başlığıyla yer alan bir habere göre, her gün 6 Karadenizli burun

düzeltiliyor” (Altın, 2001). Karadenizlilere ilişkin bu türden haberlerin Türkiye ulusal medyasında bu kadar sıklıkla yer alması da, aslında, Türkiye’de Karadenizlilere ilişkin olarak “stereotipleştirme” ve “ötekileştirme”ye dayanan böyle bir kodun varlığını kanıtlamaktadır. Tüm bu haberlerde işaret edilen olgular da, Karadeniz halkının, Temel fıkraları bağlamında kültürel kimliklerinin tektipleştirilip ötekileştirilerek kodlanmasına karşı bir tepkisellik taşıdığını ortaya koymaktadır.

Aslı Uçar, “İngiliz-Fransız-Alman’ Sözel Anlatı Kalıbındaki Fıkralar ve ‘Etnik’ Mizah” başlıklı yazısında, etnik mizahın, “öteki”ne yönelik mizahın bir alt kategorisi olarak değerlendirilebileceğini belirtir (104). Buna göre, bu tür mizah, basit stereotiplere ve önyargılara dayanan düşünce biçimleriyle ilişkilendirilebilecek ve ırksal, dini, millî, bölgesel, yerel, cinsel ve diğer farklılıklara yönelik bir mizah olarak tanımlanabilir (Uçar 104). Ancak, Uçar’ın aktardığı üzere, Raskin, gerçek etnik içeriğe sahip fıkralarla, görünüşte etnik fıkralar arasında bir ayırım yapmakta ve gerçek etnik fıkralardaki temel özelliğin, kalıpsal, kurgusal ve mitolojik etnik senaryolar içermesi olduğunu belirtmektedir (105). Bu bağlamda Uçar’ın da örneklediği gibi, örneğin “İngiliz, Alman, Fransız” sözel anlatı kalıbındaki fıkralarda, *özellikle* söz konusu uluslara ilişkin ayırt edici bir özellikle karşılaşmamaktadır ve bu fıkraya kalıbında bu uluslar kolaylıkla başkalarıyla ikame edilebilmektedir. Gerçekten de Raskin’in yaptığı ayırıma dikkat edilmeden etnik mizah kategorisi altına yerleştirilen çoğu fıkrada, aslında etnik gruplar değiştirilse de, mizahî içeriğin sabit kalacağı görülebilir. Uyarlama olduğu düşüncesi yaratan bir Laz fıkrası

bu durumu örnekleyebilir, zira herhangi bir toplumsal grup ya da halk, bu fıkrada geçen “Laz” etnik kimliğinin yerine “öteki” olarak konumlandırıdıkları herhangi başka bir etnik kimliği koyarak bu fıkrayı anlatabilir ve fıkranın güldürü içeriği bu işlem sonunda değişmeden aynen kalır. Fıkra şöyledir: “Çin’de canlı beyin lokantasında her çeşit beyin bulunmuş. Fiyatları değişiyormuş ve en pahalı beyin Laz beyniymiş. Nedeni sorulunca, — İki Laz kesiyorsun, bir beyin çıkıyor, diye cevaplamışlar” (Taşkın 309-10). Ancak burada vurgulanması gereken bir nokta daha bulunmaktadır: bu uyarılma fıkrasının Laz kimliğine ilişkin ayırt edici bir özellik içermemesi, bu fıkranın Türkiye bağlamında bu etnik kimlik üzerinden uyarlanmakta oluşunun belirli bir sosyolojik olguya işaret etmediğini göstermez. Tersine, bu uyarılmanın bu etnik kimlik üzerinden yapıyor oluşunun *kendisi*, önemli bir olgudur ve sosyolojik içeriğinin araştırılması gereklidir.

Bu durumda, Temel fıkraları konusunda akla gelen soru, bu fıkraların *genelinde*, “Temel”i, bir “stereotip”, yani belli yönleri ile işlenen “kalıpsal” bir özellik sergilemekte olarak değerlendirmenin mümkün olup olmasıdır. Buna ilişkin olarak, Temel tipi üzerine çok daha kapsamlı bir tarama çalışmasının yapılmasının gerekliliği ortadadır. Zira Temel’in, kimi zaman kurnazlığı, hazır cevaplığı ve pratik zekâsıyla övüldüğü fıkralarla da karşılaşmaktadır. Ancak bu türden fıkralar sayıca, argoda “Laz mısın!” deyiminin yerleşmesine yol açan (ve üstünkörü bir kaynak taraması sonucunda bile Temel fıkraları arasında başat olduğunun görülebileceği), ele aldığımız ilk türden fıkralara göre çok azdır. Temel’in aptal bir kişi olarak çizildiği ve güldürme unsurunun Temel’in aptal

oluşuna dayandırıldığı bu ilk türden fıkralardan ayrılan ikinci türden fıkralara bir örnek şöyledir: “İdamlık Temel’in son arzusunu soruyorlar, oğlunun yanına gömülmek istediğini söylüyor. Oğlunun ölmediğini söyleyince ‘beklerim’ diyor” (Taşkın 310).⁵ Özhan Öztürk, (kişisel görüşüne göre) *geleneksel* Karadeniz fıkrası olduğunu belirttiği bu ikinci türden fıkraların kurgusunun 3 bölüme ayrılan bir kalıba dayandığını ve bu kalıba uymayan Temel fıkralarının farklı kültürlerden adapte edilmiş olma oranının yüksek olduğunu iddia eder (Öztürk 134). Öztürk’e göre, 3 bölüme ayrılan bu kalıp şöyledir:

(1) Muhatabını tuzağa düşüren ve fıkra dinleyicisinde merak oluşturan sorunun ortaya atılışı

(2) Muhatabın tuzağa düşürülmesi ve fıkra dinleyicisinin sorunun (veya olayların gidişatının) doğal akışına yönlendirilerek, dinleyicide mantıklı finalin ön hazırlığı yapılarak, beklenmedik finalin dramatik etkisinin artırılması.

(3) Temel’in alışılmadık biçimde yürüttüğü mantığının, muhatap ve dinleyiciyi üzerinde istenilen etkiyi yaratmasıyla gerçekleşen final bölümü. (Öztürk 134)

Öztürk, bu kalıba uyan ve Temel’in politikacılara yönelik eleştirel yaklaşımını sergileyen şu fıkrayı aktarır: “Milletvekili, Trabzon köylerinde seçim öncesi gezisine çıkmış, köylülerle propaganda amaçlı sohbet ederken, bizum Temel emice dayanamamış:

— Kusura kalma beyim biz sana değil okuma yazma bilen bir adaya rey vereceğiz, (1)

Politikacı şaşırılmış:

— Benden ala okuma yazması olan adam mı bulacaksınız yahu, hayatım mekteplerde geçti. (2)

Temel emice, can alıcı cevabı yapıştırmış:

— Beyim geçen dönemde sana 15 mektup yazdım 3 telgraf çektim cevap alamadım. O zaman demek ki okuma yazması yok dedim. Onun için artık okuma yazması olana rey vereceğim (3)” (134-35).

Sayıcı ilk türden fıkralara göre çok az olsa da, “Temel” tipine bağlı bu türden fıkraların da halk bilgisi dâhilinde anlatılıyor ve aktarılıyor oluşu, elbette üzerinde ayrıca durulması gereken bir konudur. Ancak bu yazı bağlamında, çalışmamızı Temel fıkralarında bir “ötekileştirme” boyutu bulunup bulunmadığını örnekleme eksenine sınırlandırmayı seçtiğimizden, Temel’i, toplumsal eleştiri yapan zeki ve kurnaz biri olarak temsil eden bu türden fıkralar üzerinde ayrıntılı biçimde durmuyoruz.⁶

Bu yazı bağlamında, üzerinde durduğumuz nokta ve örneklerin de gösterdiği gibi, Temel tipine bağlı fıkraları derlemek suretiyle, bu fıkraları, konu, yapı, dil ve üslup, şahıs, zaman ve mekân öğeleri bakımından tasnif ederek, Temel fıkralarının Türkiye’deki fıkra geleneği içinde günümüzde sahip olduğu konumu saptamaya yönelik kapsamlı bir çalışmanın gerçekleştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Böyle kapsamlı bir çalışma, “Temel” fıkra tipine yüklenen toplumsal anlayış ve tutumları çözümlemek ve bu yazı bağlamında ortaya konmaya çalışılan “tektipleştirme” ve “ötekileştirme” boyutunun, kapsam ve doğasının tüm yönleriyle saptanması açısından da önemli ve gereklidir.

NOTLAR

1 Bu görüş başka araştırmacılarca da paylaşılmaktadır ve “Temel Fıkraları” üzerine yapılacak kapsamlı bir araştırmanın ele alacağı konulardan biri olmalıdır.

2 Elbette bu konuda kesin bir genelleme ya-

pılması mümkün değildir; zira böyle bir yargının, kapsamlı bir fıkra kaynak tarama ve araştırmasının verileriyle desteklenmesi gerektiği açıktır.

3 Duman, bu fıkradaki penguenin yerini kimi başka versiyonlarda martının aldığını belirtir.

4 “Trabzon Nüfus Müdürlüğü kayıtlarına göre, 2000’den bu yana yani son 5 yıldır şehirde çoğuna Temel adı koyan, sadece 1 aile var. Fadime ismi koyan tek bir aile yok” (Dündar, 2005).

5 “Son arzu sorma” kalıbı, bu fıkranın da uyarılama olmasının pek muhtemel olduğuna işaret ediyor.

6 Bu ikinci türden fıkralar da en az ilk türden Temel fıkraları kadar ayrıntılı biçimde ele alınmayı gerektirmektedir.

KAYNAKLAR

Altınar, Ahmet Turhan. (2001) - *Milliyet*. [http:// www.milliyet.com.tr/2001/03/10/pazar/paz05.html](http://www.milliyet.com.tr/2001/03/10/pazar/paz05.html).

Asan, Ömer, ed. *Temel Kimdir*. İstanbul: Heyamola Yayınları, 2006.

Bingöl, Başak. “Türk Atasözlerindeki “Öteki”leştirme Eğilimi”. *Milli Folklor*. 17: 67 (2005): 70-3.

Duman, Mustafa. “Nasreddin Hoca da Bizden dir”. *Temel Kimdir*. Ed. Ömer Asan. İstanbul: Heyamola Yayınları, 2006: 36-53.

Dundes, Alan. “Halk Kimdir”. Çev. Metin Ekiçi. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Haz. M. Öcal Oğuz ve diğer. Ankara: Milli Folklor Yayınları, 2003.

Durusoy, İlhan ve Ahmet Turhan Altınar. *Temel’s 801 Fıkra*. İstanbul: Boyut Kitapları, 2003.

Dündar, Can. (2005) -“Karadenizli ‘Temel’den Vazgeçti!”. *Milliyet*. (31 Temmuz 2005).

Feinberg, Leonard. “Mizahın Sırrı”. Çev. Ali Çelik ve F. Gül Özyazıcıoğlu Koçsoy. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*. Haz. M. Öcal Oğuz ve Selcan Gürçayır. Ankara: Geleneksel Yayıncılık, 2005: 487-502.

Kolivar, Ayşenur. “Fadime ve Temel’in Dili”. *Temel Kimdir*. Ed. Ömer Asan. İstanbul: Heyamola Yayınları, 2006: 208-17.

Öztürk, Özhan. “Bizum Temel”. *Temel Kimdir*. Ed. Ömer Asan. İstanbul: Heyamola Yayınları, 2006: 132-37.

Taşkın, Nilüfer. “Laz Fıkraları Üzerine...”. *Temel Kimdir*. Ed. Ömer Asan. İstanbul: Heyamola Yayınları, 2006: 296-317.

Uçar, Aslı. “İngiliz-Fransız-Alman’ Sözel Anlatı Kalıbındaki Fıkralar ve ‘Etnik’ Mizah”. *Milli Folklor*. 17:67 (2005): 102-08.